

azokból akad bőven a „kínai” ciklusban; hiányzik viszont az igény, hogy a gyűjtemény egésze és az elbeszélések egyenként állítsanak valami eredetit és lényegeset a világról.

Krupp József

A TÖRTÉNELEM MINT FIKCIÓ

Alfred de Vigny: *Cinq-Mars összeesküvése*
Fordította Benedek Marcell
Tarandus, 2011. 448 oldal, 3650 Ft

Sainte-Beuve – aki mindig is leereszkedően, ha ugyan nem enyhe megvetéssel beszél Alfred de Vignyról – egy évvel a költő 1863-ban bekövetkező halála után terjedelmes portrévázlattal búcsúztatja az elhunytat. Az esszé, amely a *La Revue des Deux Mondes* 1864. április 15-i számában jelent meg, Vigny Cinq-Mars című fiatalkori történelmi regényére is kitér, annál is inkább, mivel az 1826-ban megjelent műről írt fanyalgó bírálat volt a kritikus „egyik első fegyverténye”.¹ Sainte-Beuve harminchat évvel később is kitar az 1826-os elmarasztalás mellett. „Akortájt – írja –, kezdő kritikusként, a történelemtudományban ugyanolyan tájékozatlan voltam, mint a politikában, és semmilyen elképzelésem sem volt Richelieu politikai nagyságáról, [...] de így is észrevettem, milyen harsányak az színek, elrajzoltak a jellemek és elképesztőek az anakronizmusok ebben a különösen ügyes regényben...”²

A szigorú kritika nem teljesen alaptalan, éppen csak azt téveszti szem elől, hogy a Cinq-Mars legalább annyira történelmi regény, mint amennyire *tézisregény*. Nem a múlt felidézése, elemzése és hiteles ábrázolása az elsődleges szerzői szándék, hanem egy teóriának a történelemmel való igazolása és illusztrálása. Vigny mint meggyőződéses legitimista abból az akortájt sokat hangoztatott és Montesquieu-től eredeztetett³ tézisből indul ki, amely szerint a „közbülső testületek” (esetünkben a nemesség meg a bírói kar) a XVII. századig valamiféle ütközőt alkottak az uralkodó meg a nép között. Richelieu azonban a centralizáció érdekében módszeresen szétzúzta, felszámolta ezeket a testületeket, tűzzel-vassal térdre kényszerítve a

bírói kart meg a nemességet, ezzel pedig akaratlanul aláásta a trónt, amelyet immár semmi sem védett az egyre erősebb és fenyegetőbb *harmadik renddel* szemben.

A regénynek az az összeesküvés a témája, amelyet a XVII. század negyvenes éveinek legelején Henri Coiffier de Ruzé d’Effiat, Cinq-Mars [sē ma:ʁ]⁴ márki (1620–1642), XIII. Lajos kegyence és főistállómestere szőtt a hatalmat zsarnokként kisajátító és az uralkodó tehetetlenségével visszaélő Richelieu ellen. Cinq-Mars (és természetesen Vigny) szerint egyedül a bíboros rovására írható a nemesi társadalom hanyatlása: Vigny nem vonja kétségbe Richelieu tehetségét és államférfiúi nagyságát, az általa képviselt politikát és hatalomkoncentrációt azonban végzetesnek tartja a nemesség, a királyság és az ország jövőjére nézve. A fiatal Cinq-Mars a megtépzott nemesi előjogok védelmében és túlméretezett becsvágyának sugallatára fordul szembe a bíborossal; elhatározásába az is belejátszik, hogy Gaston d’Orléans (a király fivére), Ausztriai Anna (a királyné), mi több, maga XIII. Lajos is biztosítja passzív rokonszenvéről az összeesküvőket.

A regényben a politika – mind Richelieu, mind Cinq-Mars esetében – árulások, pálfordulások, intrikák, kémkedések, hazugságok, koholt perek és gyilkosságok sötét és nyomasztó közege. De míg a bíboros elemében érzi magát, Cinq-Mars naivan csetlik-botlik ebben az álságos világban. Ez az eleve kétséges vállalkozás – jórészt a résztvevők ügyetlensége, tapasztalatlansága és forrófejűsége miatt – nem is végződhetett másként, mint kudarccal. „Ilyen könnyelműen szervezni összeesküvést még nem látott a világ!”⁵ (292.) – jegyzi meg ironikusan Gondi abbé (a későbbi Retz bíboros), és ha valaki, ő tudta, miről beszél. De Cinq-Mars vállalja sorsát, beletörődik a bukásba, azonosul a vereséggel, ez egyben sovány erkölcsi győzelem is a hatalom bűvöletében élő és emelkedett érzelmekre képtelen bíboros felett.

Vigny az összeesküvést igyekszik beágyazni a nemzeti történelem folyamatába. Ha halványan is, de az események mögött felsejlik a XIII. Lajos korát közvetlenül megelőző időszak, IV. Henrik erősen idealizált uralkodása, amelyet nem kis nosztalgiával emlegetnek a regény hősei, legelsősorban a történet elején őrizetbe vett Bassompierre, aki – a forradalom későbbi áldozatainak előfutáraként – tíz-egynéhány évet húz le a Bastille-ban: „A régi udvar – mondja

Bassompierre az első fejezetben – *nem volt semmi más, csak a király szalonja, ahol az uralkodó meghitt barátait, a nagy dinasztiák sarjait, a vele egyenrangú nemes urakat fogadta, akik mind-mind azért ke-resték fel, hogy kimutassák barátságukat és ragaszkodásukat, elkártyázzák pénzüket, vagy együtt mulassanak, vadásszanak vele, amiért is cserébe a király nagy kegyesen megengedte, hogy az uralkodó szolgálatában hűbéreseik élére állva vásárra vigyék a bőrüket.*” (29.)

Ahogy a PÁRIZSI NOTRE-DAME Hugója a székesegyház tornyából néz le a városra, úgy tekint vissza Vigny is a forradalom utáni Franciaország „madártávlatából” XIII. Lajos uralkodásának utolsó éveire. A regénybeli XIII. Lajos tétováságával és tehetetlenségével feltűnően hasonlít a szintén szerény képességű, rendkívül merev és hitbuzgó X. Károlyra, és a regény nyílt antiklerikalizmusa is jól jelzi, hogy az író aligha lelkesedhetett a Restauráció valláspolitikájáért, már csak azért sem, mert őnála a legitimizmus – akárcsak Chateaubriand esetében – nagyon is jól megfért a liberalizmussal. Ha az író érez is némi nosztalgiát a monarchikus hagyomány iránt, akkor is gyűlöli az önkényt, ha a zsarnokságnak történetesen legitim király a képviselője. Vigny szerint Richelieu-től nyílegyenesen vezet az út a forradalomig, amelynek traumája után a nemzet már csak a nép fékevesztett tombolása és az uralkodói önkény két egyformán tragikus véglete közt csapódhat ide-oda.

A könyvnek a megírás szempontjából nem kis tehertétele lehetett a befejezés, vagyis az eleve adott és az olvasó által ismert végkifejlet. Vigny ezért nem a főszereplő bukására és az összeesküvés lelepleződésére, hanem a bukáshoz vezető életútra, illetve a bukás hátterét megvilágító eseményekre és lélektani motivációkra összpontosít. Ebben a – jóslatokkal, rémálmokkal és tébollyal terhes – komor világban a hősök ráérősen és tehetetlenül sodródhatnak végzetük felé. A lassúságot és feszültségvesztéget a helyszínek változatossága, a fejezetek novellisztikus lekerekítettsége, valamint a regényidő anakronisztikus eseményekkel való feldúsítása ellen-súlyozza. Vigny a végkifejlet felé haladva fokozatosan deheroizálja a cselekmény kezdetén még pozitív színben feltüntetett és erősen idealizált két főszereplőt, Cinq-Mars és barátját, De Thou a történet végére már csak alig valamivel rokonszenvesebb a folyton ármánykodó Richelieu-nél. Mindez aligha véletlen. „*Aki tisztá akar*

maradni, ne akarjon beavatkozni az emberek sorsába...” (394.) – mondja Cinq-Mars-nak kioktatóan Joseph atya.

A deheroizálásnak két eszköze van, a távolságteremtő ironia és az ambivalencia. (Sajnos, az egész regényt átható finom ironiát a magyar fordítás nem adja vissza, ezzel pedig lényeges dimenziójától fosztja meg a szöveget.) Ami az ambivalenciát illeti, ezt Vigny a cselekménybe ugyanúgy beleyerjű, mint a jellembrázolásba. Ott van az ambivalencia a királyság támasz-ként bemutatott (de már szenilis) Bassompierreben, ott a gyenge és határozatlan XIII. Lajosban, ott a richelieu-i önkény ellen zavaros indítékokból lázadó Cinq-Mars-ban, és ott van természetesen Richelieu-ben is, aki – ezt Joseph atya gondolja róla – „*még fegyveres ellenségeinek gyű-rűjében is úgy beszél a jövőről, mintha a rendelkezésére álló jelenről beszélne, a jelenről pedig úgy, mint a múltból, amelytől már nincs semmi félnivalója. A Jóisten se tudja, hogy kicsoda, hogy prófeta-e vagy kötözni való bolond...*” (373.) Vignynek az emberi jellem ugyanolyan megfajthetetlen talány, mint maga a történelem.

Vigny főleg azért volt büszke a regényére, mert úgy érezte, a CINQ-MARS igazi „*kompozíciós bravúr*”,⁶ legalábbis annyiban, amennyiben az írónak sikerült *koherens* cselekményt összeállítania a tények építőköveiből. Vigny felrúgja a kronológiát, összecsúsztatja az egymástól térben és időben távoli eseményeket, nagyvonalúan kezeli a történelmi személyiségek életrajzát, és nem ijed meg az anakronizmusoktól sem. Egy példa: Vignynek mindenképp zűszöge volt az Urbain Grandier-féle boszorkányperre, hogy meg tudja rajzolni a főhős jellemfejlődését (Cinq-Mars-t a louduni koholt per szembevisíti először tulajdon végzetével és a bíboros véreskezű politikájával). Csakhogy ehhez az 1634-es louduni eseményeket át kell tolni 1639-be, két évvel előbbre kell hozni Perpignan ostromát stb. Ugyanígy az író szégyenlősen elhallgatja a főhős és a király közti homoszexuális kapcsolatot,⁷ illetve a férfiszerelmet a Cinq-Mars és De Thou közti mély és szenvedélyes barátsággá stilizálja.

Bár a regény egyáltalán nem volt sikertelen, ahogy Sainte-Beuve finnyáskodva írja 1864-es portréjában, „*az Augustin Thierryk, Thiers-ek és Guizot-k által fémjelzett történetírói iskola képviselői és barátai inkább a műfaj megcsúfolását látták benne*”.⁸ Vigny – válaszul az igazságtalannak érzett kritikákra – az 1829-es negyedik kiadástól a re-

gényt az 1827-es keltezésű RÉFLEXIONS SUR LA VÉRITÉ DANS L'ART (Gondolatok a művészet igazságáról) c. előszóval, valamint függelékben közölt memoárrészletekkel és egyéb történelmi dokumentumokkal egészíti ki.⁹ Ez a manifesztumnak is beillő előszó sokkal több, mint egyszerű öngizolás, valóságos *ars poeticája* a „művészi igazságot” a „történelmi igazság” fölébe helyező regényírói képzelet mindenhatóságának. Vigny azért nem hagyja, hogy a tények gúzsba kössék írói fantáziáját, és azért igazítja minden aggályoskodás nélkül a történelmet a cselekmény szükségleteihez (vagyis alakítja a tényeket fikcióvá, és stilizálja történelemmé a fikciót), mert úgy érzi, csakis a fikció illúziójával léphet túl a történetírás elkerülhetetlen torzításain.

Vigny egész életében foglalkoztatta a korlátlan alkotói szabadság és a történelmi tényekhez való hűség ellentéte. A CINQ-MARS – amely egyesek szerint félsiker volt, mások szerint írói zsákutca, de mindenképp fából vaskarika – egyszeri és megismételhetetlen próbálkozás volt ennek az ellentétnek a meghaladására. Ezért az érett művekben – bár a történelem továbbra is ihletforrása és nyersanyaga az írónak – Vigny már egészen más utakon keresi a probléma megoldását. A SERVITUDE ET GRANDEUR MILITAIRES-ben, de főleg a STELLÓ-ban már úgy építi fel a cselekményt, hogy „sokkal több hely jusson a gondolatlátságnak, és sokkal kevesebb a történelmi tényeknek”.¹⁰ A regényíróit lehet kritizálni, amiért úgy érzi, felette áll a történelmi realitásnak, és nem tartja tiszteltnak, mi több, regényírói szükségletei szerint alakítja a tényeket. De ki vitatná el egy regényhőstől, más szóval a STELLO Noir doktorától azt a jogot, hogy úgy mesélje el a történelmet, ahogyan akarja, azaz úgy, ahogy látta, és ahogy átélte?

A CINQ-MARS először 1924-ben jelent meg magyar nyelven a Genius könyvkiadó „Nagy Írók – Nagy Írások” sorozatában, és mind a Szépirodalmi Könyvkiadó „Olcsó Könyvtár” sorozatában megjelent 1988-as, mind ez a mostani valójában az 1924-es fordítás változatlan újranomása.¹¹ Tekintve, hogy Benedek Marcell stilsztikai szempontból mégse tartozott a hazai próza fordítás élvonalába, és franciatudása se mindig megbízható,¹² ráfért volna a szövegre az alaposabb kontrollszerkesztés és fiatalítás, annál is inkább, mivel ezt a csaknem kilenc évtizede készült és egy kicsit elöregedett fordítást

szemmel láthatóan sem 1924-ben, sem 1988-ban nem vetették egybe az eredetivel. A szövegben rengeteg a tévedés és félreértés. Bár a fordítás messze van az eredeti csiszolt tökélyétől és költőiségétől, a regény szövege azért nagyjából elfogadható, ha nem is mindig élvezhető, szemben az előszóval, amely teljesen érthetetlen. Ember legyen a talpán, aki ebből a kusza és zavaros – de a mű megértéséhez nélkülözhetetlen – elméleti szövegből ki tudja hámozni, mi lehetett a regényíró szándéka.

A tévedések és félrefordítások jórészt a kulturális és történelmi referenciákkal kapcsolatosak. A *les amis naturels du roi* összetétel nem „a király természetadta barátai” (29.), hanem ’az uralkodónak a királyság területén született barátai’ (vö. *sujet naturel*); a *président* nem „elnök” (164.), hanem ’főbíró’; a *bourgeois* (katonákról van szó!) nem „polgárember” (184.), hanem ’civil’; a *vieilles troupes* nem „régí harcosok” (314.), hanem ’harcedzett seregek’; *Clovis* (243.) magyarul Klodvig; a *les femmes de la Halle* (sic!) nem egyszerűen „csarnoki kofák” (249.), hanem ’a [párizsi] Vásárcsarnok kofái’; a *Grand Écuyer* nem „Nagy istállómeister” (278.), hanem ’Főistállómeister’; a *le chef des Croquants* nem „a Croquant-ok vezére” (185., 278.), hanem ’a lázadó szegényparasztnok vezetője’; a *prince/princesse de sang* nem „vérbeli herceg(nő)” (286.), hanem ’királyi házból származó herceg(nő)’; a *les religionnaires* nem „vallásos harcosok” (313.), hanem ’hugenották’; a *le bon plaisir de sa majesté est que* fordulat nem „Őfelségének úgy tetszik, hogy” (369.), hanem ’Őfelségének kifejezett akarata, hogy’; a *tribunal spécial* nem „külön bíróság”, hanem ’rögtönítélő bíróság’, és a sort folytathatnám.

Gyakoriak a szójelentéssel kapcsolatos melléfogások is. Álljon itt erre is néhány kiragadott példa: az *il nous reviendra tout brodé* nem „mire visszatér [mármint Cinq-Mars], tele lesz hímzéssel a ruhája” (36.), hanem ’jól kidekorálják majd [sebhelyekkel] a csatamezőn’; a *clocher* nem „harang” (43.), hanem ’harangtorony’; a *mon pistolet avait fait long feu* nem „a pisztolyom lassan gyuladt be” (145.), hanem ’a pisztolyom csütörtököt mondott’; az *étonner* nem „elbáméskodik” (158.), hanem ’mélyen megdöbben’; a *jusqu'à ce que leur vin fût couvé* nem „míg végre lehűlt a kedvük”, hanem ’mire kijózanodtak’, a *sans doute* nem „bizonyosan” (231.) és nem is „kétségtelenül” (274.), hanem ’feltehetőleg’, ’alighanem’ vagy ’talán’; a *bruit* (ebben a kontextusban) nem „zaj” (244.),

hanem 'vminek a híre'; a *ce furet de Gondí* nem „ez a bolond Gondí” (245.), hanem 'ez a minden lében kanál Gondí'; a *pour respirer de la royauté* nem „hogy a királyság terhéől megszabadulva szabadon vehessen lélegzetet” (274.), hanem kb. 'hogy újra vágyakozzon az uralkodás élvezetére'; a XXIX. fejezet címe (*Le Travail*) nem „A munka” (359.), hanem 'Vajúdás' és így tovább.

A fordító stilsztikailag sem áll a helyzet magaslatán. Vigny hajlékonyan indázó mondatait kíméletlenül felvagdossa, tekintet nélkül a mondatjelentésre, és „tapad” az eredetihez. A görcsös tapadásnak egyszerűsítés és ellaposítás a következménye. A szöveg darabos, nehézkes, költőtlen, szemben az eredeti csiszolt eleganciájával. Hadd hozzam fel Benedek Marcell mentségére, hogy a Cinq-Mars legelső munkái közül való (későbbi vállalkozásai, mint például az ELVESZETT ILLÚZIÓK vagy a KURTIZÁNK TŰNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA már több klasszissal jobbak), és hogy a pénzkeresés napi taposómalmában készült tolmácsolásról van szó. Arra, hogy a tapadás mennyire lehetetlenné teszi a mondattartalombontását és az eredetivel stilsztikailag és jelentésanalízis egyaránt ekvivalens mondat megszerkesztését, álljon itt egy utolsó példa. Vigny arról ír, hogy Richelieu-nek olyan hatalmas méretű volt a hordszéke, hogy egyes városokon át se tudták vinni anélkül, hogy itt-ott falat ne bontanának. Majd megjegyzi: *...en sorte qu'il semblait un conquérant qui entre par la brèche.*¹³ Benedek Marcell fordításában: „valósággal hódítóknak látszott, aki a résen át hatol be”. Ugyanez a jelentéstartalombontás kibontva: '...mintha csak ostromlott várat akarna birtokba venni, úgy hatolt be az általa ütött résen'.

További problémája ennek a kiadásnak, hogy semmi sem igazítja el az olvasót a francia történelmi személyiségeket és történelmi referenciákat illetően. Pedig még a *Folio* sorozat népszerű francia zsebkönyvkiadását is megtoldották egy indexszel, más szóval még a francia olvasónak is szüksége van a könyv megértéséhez kiegészítő információkra. Nemkülönböztetve az alapos jegyzetapparátus is jól jött volna, ennek hiányában az olvasó nem tudja, hogy a szövegben többször is előforduló *Monsieur* a francia udvari etikett szerint a király testvéröccsének megszólítása, hogy a regénybeli Gondí abbé azonos a memoárról Retz bíborossal, vagy hogy miért véli magyarnak az idősebb Bassompierre az első fejezetben Ruswurmot (32.). A XX. fejezetben

hosszú beszélgetést folytatnak az úgynevezett *la Carte du Tendre*-ről, vagyis a szerelem beteljesüléséhez vezető út geográfiai ábrázolásáról – a francia irodalomban járatlan olvasónak ez is teljesen érthetetlen magyarázat nélkül...

Sokan – például az előszót jegyző Baranyi Ferenc is – az illúzióvesztés művének tartják a Cinq-Mars-t, holott a könyvnek sokkal inkább a politikai hatalom áll a középpontjában, amely mindenkin keresztülgázol, mindenkit eltipor, aki csak útjába kerül. A regény, amelyet egyáltalán nem túlzás párhuzamba állítani A HÁROM TESTŐR-rel, ma is aktuális, és sokkal többet érdemelt volna egy előregedett fordítás változatlan formában való közreadásánál.

Jegyzetek

1. A névtelenül közreadott cikket a *Globe* közölte 1826. július 8-án. L. Alfred de Vigny: Cinq-Mars, préface de Pierre Gascar, édition établie et annotée par Annie Picherot, Paris, Gallimard, Folio, 1980. 556–558. Az 1864-es portrét illetően I. C.-A. Sainte-Beuve: *NOUVEAUX LUNDIS*, tome VI, Paris, Calmann Lévy, 1883. 398–451.
2. C.-A. Sainte-Beuve: i. m. 414.
3. Vö. Montesquieu: *DE L'ESPRIT DES LOIS*, Paris, GF-Flammarion, II. könyv, IV. fejj., 139. o.-tól.
4. A főszereplő nevével azonos regénycím helyes kiértékelését illetően I. Jean-Marie Pietret: *PHONÉTIQUE HISTORIQUE DU FRANÇAIS ET NOTIONS DE PHONÉTIQUE GÉNÉRALE* (Série pédagogique de l'Institut de Linguistique de Louvain, n°19), Peeters, Louvain-la-Neuve, 1994. 103.
5. A magyar fordításból vett idézetek helyét az egyszerűség kedvéért nem lábjegyzettel, hanem az idézet után zárójelbe tett oldalszámmal jelölöm.
6. Alfred de Vigny: *LE MORE DE VENISE*, *JOURNAL D'UN POÈTE*, *Morceaux divers*, Paris, Nelson, évszám nélkül. 209.
7. L. Jean-Christophe Abramovici: „ON A SANS DOUTE RECONNU Cinq-Mars”: VIGNY, LE CORPS ET L'HISTOIRE. In: *ROMANTISME*, 1993, n°81, 21–26.
8. C.-A. Sainte-Beuve: i. m. 413.
9. Ezek a korántsem érdektelen dokumentumok és memoárrészletek kimaradtak az 1924-es magyar fordításból.
10. L. LE *JOURNAL D'UN POÈTE*. In: A. de Vigny: *ŒUVRES COMPLÈTES*, tome II, textes présentés et commentés par F. Baldensperger, Éditions Gallimard, Bibl. de la Pléiade, Paris, 1948. 1342.
11. Bár Benedek Marcell nem utal rá, fordítása fel-

tételezésem szerint a Conard-féle szövegkiadásból készült: *Ceuvres complètes de Alfred de Vigny: CINQ-MARS OU UNE CONJURATION SOUS LOUIS XIII, notes et éclaircissements de Ferdinand Baldensperger, Louis Conard, Libraire-éditeur, Paris, MCMXIV–MCMXXII.*

12. Ezzel a franciatudással főleg az a baj, hogy Benedek Marcell járatlan a XIX. századi irodalmi nyelvben.

13. Alfred de Vigny: *CINQ-MARS*, 146.

Ádám Péter

LEHETSÉGES-E?

Miklós Tamás: *Hideg démon. Kísérletek a tudás domesztikálására*

Kalligram, Pozsony, 2011. 459 oldal, 2990 Ft

A történelemfilozófia a felvilágosodás találmánya: Cassirer szerint „Montesquieu hajította végre az első döntő kísérletet a történelemfilozófia megalapozására”.¹ De milyen akadályok állnak (álltak) a történelemfilozófia előtt? Miért kellett ennyit várni a megszületésére? A legalapvetőbb problémát már Arisztotelész is megfogalmazta: „A történetírót és a költőt [...] nem az különbözteti meg, hogy versben vagy prózában beszél-e [...], hanem az egyik megtörtént eseményeket mond el, a másik pedig olyanokat, amelyek megtörténhetnek. Ezért filozófikusabb és mélyebb a költészet a történetírásnál; mert a költészet inkább az általánosot, a történelem pedig az egyedi eseteket mondja el.”² Az egyedi esetek viszont nem tárgyai a filozófiának; ezt a nehézséget Montesquieu úgy oldotta meg, hogy „megfogalmazta a történeti ideáltípus gondolatát”.³ A legalapvetőbb probléma tehát az egyes és az általános kapcsolata; de a történelemfilozófia ezen túlmenően is számos nehézséggel és csapdával találja szembe magát. Miklós Tamás könyve (különböző esettanulmányokon keresztül) úgy beszél el a történelemfilozófia történetét, hogy elsősorban ezekre a nehézségekre és csapdákra figyel.⁴

(Kant: AZ EMBERISÉG EGYETEMES TÖRTÉNETÉNEK ESZMÉJE) Kant történelemfilozófiai alapvetése 1784-ben jelent meg a *Berlinische Monatsschrift*-ben; éppen középen A TISZTA ÉSZ KRITIKÁJA első

és második kiadása között. Az írás – a világos tagolás és a pregnáns megfogalmazás ellenére – máig nagy kihívást jelent az értelmezőknek. A kérdés mindenekelőtt az, hogy miképpen illeszkednek a történelemfilozófiai gondolatok a kritikai rendszerbe? Vidrányi Katalin így ír a történelemfilozófiai dolgozatokról: „E tanulmányok igen sajátos helyet töltenek be a kanti életműben. Időrendileg a két első kritika között sorakoznak, ugyanakkor a kritikai rendszerbe magába nem illeszthetők be, hiszen a transzcendentálfilozófiai szisztéma szemszögéből nézve a történelem a jelenségvilágban zajlik, a kanti erkölcsfilozófia csak az akarat szabadságáról, a morálisan jó vagy rossz döntésről értekezhetik [...]”.⁵ Egy 2004-es előadásában Blandl Borbála nem A GYAKORLATI ÉSZ KRITIKÁJA, hanem A TISZTA ÉSZ KRITIKÁJA felé próbált hidat verni.⁶ Kant egy helyen arról az emberről ír, aki történelmi értelemben tanulta meg a filozófiát: „Jól felfogta és megőrizte, azaz megtanulta a rendszert, mintha gipszlenyomata volna egy eleven embernek. Az ismeretek, melyek objektív szemszögéből az ész ismeretei (tehát eredetileg csakis az emberi észből származhatnak), csak akkor nevezhetők szubjektív értelemben is az ész ismereteinek, ha az ész általános forrásaiból merítjük őket [...], ha tehát [princípiumokból] fakadnak.”⁷ Mintha ez a passzus egybecsengene a bevezetésben fölállított dualitással: „Tekintve, hogy az embereknél és ténykedésüknél semmiféle értelmes saját szándékot nem feltételezhet, a filozófus számára itt nincs más kiút, mint megkísérelni egy természeti cél felfedezését, amelyből következően mégiscsak lehetséges lenne a saját terv nélküli járó teremtményeknek egy meghatározott természeti terv szerinti történelme.”⁸ Miklós Tamás részleteken végigveszi a történelemfilozófia rendszerbeli helyének meghatározására vonatkozó kísérleteket. E válaszok egyik pólusán az a magyarázat áll, hogy ez jól illeszkedik a vallás- és a morálfilozófiához, és ezen keresztül belesimul a rendszerbe.⁹ A másik póluson pedig az az elmélet áll, hogy a történelemfilozófia egy fordulat hatására kerül előtérbe, és szembehelyezkedik az egész rendszerrel.¹⁰ Ezután azonban a szerző megfordítja a kérdést: „Még lehet tehát, nem az a kérdés, hogy integrálható-e a kritikai rendszerbe a történelemfilozófia, hanem hogy megfordítva: milyen áron őrizhető meg a rendszer – s egyáltalán egy racionális rendszer ambíciója – abban a kontextusban, amelyet a Világpolgárbeli történelemfilozófiai elméletek feltárnak?” (64.) Ha jól értem a megfogalmazást, akkor a szerző itt elsősor-